

JEL: Q18, Q12, Q14

V.Y.Əsgərov
doktorant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
vasif.askerlii@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 10.01.2026

The article was received by editorial board on 10.01.2026

Статья принята к печати 10.01.2026

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA SƏMƏRƏLİ SUBSİDİYALAŞDIRMA SIYASƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Bu araşdırmada kənd təsərrüfatı sektorunda dövlət subsidiyalaşdırma siyasətinin iqtisadi və institusional təsir mexanizmləri araşdırılır. Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət tərəfindən ən çox tənzimlənən və dəstəklənən sahələrdən biridir. Subsidiyaların məqsədi fermerlərin istehsal xərclərinin azaldılması, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması və regionlarda sosial-iqtisadi sabitliyin qorunmasıdır. Araşdırmada 1990–2024-cü illər ərzində Azərbaycanda kənd təsərrüfatının ÜDM-dəki payı, kənd təsərrüfatının global çərçivədə vəziyyəti, bitki növləri ilə subsidiya əmsalları, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin iqtisadi göstəriciləri, subsidiya siyasətinin mərhələli inkişafı və normativ-hüquqi çərçivəsi təhlil olunmuşdur. Dövlət dəstəyi alətləri toxum, gübrə, yanacaq, məhsul və heyvandarlıq subsidiyaları səmərəlilik baxımından müqayisə edilmişdir. Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, elektron subsidiya sistemlərinin (EKTİS) tətbiqi şəffaflığı artırmış, resursların bölgüsünü optimallaşdırmış və fermerlərin gəlirliliyinə müsbət təsir göstərmişdir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, subsidiya mexanizmləri, s ubsiדיya siyasəti, subsidiya əmsalı, subsidiya normaları.

GİRİŞ

Kənd təsərrüfatı dünya miqyasında əsas inkişaf sahələrindən biridir. Bu sahədə çalışan insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi ümumi iqtisadi gücün artmasına mühüm təsir göstərir. Uzun illər ərzində kənd təsərrüfatı siyasətində aparılan islahatlar müəyyən nəticələr versə də, kənd və şəhər arasında gəlir fərqi hələ də qalmaqdadır. Kənd təsərrüfatının gəlirliliyi ildən-ilə azalır və bu sahənin öz resursları hesabına modernləşməsi çətinləşir. Bir çox hallarda kənd təsərrüfatı bazarları kapital yatırımları üçün əlverişli olmur və bu səbəbdən dövlət dəstəyi vacib sayılır. Ümumi iqtisadiyyatda kənd təsərrüfatının payı azaldıqca, bu tendensiyanı dayandırmaq üçün səmərəli siyasət tədbirlərinə ehtiyac yaranır. Davamlı kənd təsərrüfatı subsidiyaları siyasəti bir çox ölkələrdə kənd təsərrüfatını qorumaq və inkişaf etdirmək məqsədilə tətbiq olunur. Bu, fermerlərin gəlirini sabit saxlamaq, məhsul istehsalını artırmaq və sahənin inkişafını stimullaşdırmaq üçün iqtisadi vasitə kimi çıxış edir. Subsidiyalaşdırma siyasəti əsasən iki formada həyata keçirilir: birinci halda fermerlərin istehsal sahəsi və həcmi dövlət tərəfindən tənzimlənir, ikinci halda isə məhsul qiymətlərinə birbaşa subsidiya verilir. Lakin ikinci model bazarda qeyri-sağlam rəqabətə gətirib çıxara bilər. Kənd təsərrüfatında adambaşına düşən gəlirin azalması bu sahənin üstünlüklərini zəiflədir və beynəlxalq ticarət şərtləri də subsidiyaların səviyyəsinə təsir göstərir. Buna görə də, dövlətin kənd təsərrüfatını dəstəkləyən siyasətləri vacib rol oynayır və bu siyasətlərin həyata keçirilməsi kənd təsərrüfatı sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Müasir kənd təsərrüfatı milli iqtisadiyyatın strateji əhəmiyyətli sahəsidir və onun səmərəli fəaliyyəti ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi, kənd yerlərində sosial sabitlik və davamlı regional inkişaf üçün əsas şərtlərdən biridir. Qeyri-sabit xarici iqtisadi mühit, dəyişən iqlim şəraiti, resurs xərclərinin

artması və investisiya imkanlarının məhdudluğu kənd təsərrüfatı sektorunun dövlət tərəfindən effektiv tənzimlənməsini tələb edir. Bu baxımdan subsidiyalar kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin prioritet alətlərindən biridir. Subsidiyalar istehsalçıların xərclərinin ödənilməsi, investisiyaların stimullaşdırılması, bazar şəraitinin bərabərləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldilmiş birbaşa və dolaylı büdcə transfertləri vasitəsilə təmin olunur. Bu alət dövlətə əsas istehsal seqmentlərini dəstəkləmək, strateji kənd təsərrüfatı siyasətinin məqsədlərini həyata keçirmək və eyni zamanda iqtisadi çevikliyi və sosial diqqəti təmin etmək imkanı verir. Təcrübələr göstərir ki, subsidiyalar həm inkişaf etmiş, həm də keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrdə kənd təsərrüfatı istehsalını stimullaşdırmaq, qiymətləri sabit saxlamaq, məşğulluğu qorumaq və kənd infrastrukturunu modernləşdirmək üçün istifadə olunub. Bununla belə, məhdud büdcə resursları və dövlət xərclərinin səmərəliliyi tələbləri subsidiyaların effektivliyi və ünvanlılığının əhəmiyyətini artırır. Son illərdə kənd təsərrüfatında subsidiyaların mərkəzi yer tutduğu dövlət dəstək sistemi yaradılmışdır. Bu sistem federal və regional səviyyədə fəaliyyət göstərir və kredit faizlərinin ödənilməsindən, avadanlıqların alınmasından, heyvandarlığın stimullaşdırılmasından, kənd təsərrüfatı risklərinin sığortalanmasına qədər geniş sahələri əhatə edir. Lakin subsidiyalara qeyri-bərabər çıxış, bürokratik prosedurlar, investisiya fəaliyyətinin zəif qiymətləndirilməsi və nəticələrə diqqətin yetərli olmaması kimi problemlər hələ də mövcuddur.

Bu məqalə kənd təsərrüfatının əhəmiyyəti, qlobal səviyyədə ölkələrin kənd təsərrüfatına ÜDM-dən ayrılan məbləğlər, milli səviyyədə subsidiya siyasəti və onun tənzimlənmə siyasəti araşdırılacaqdır. Azərbaycan Respublikasında subsidiya siyasəti, subsidiya mexanizmləri və əmsalların araşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları, ÜTT, DB və İƏİT beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında istifadə ediləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Hazırkı mərhələdə bazar iqtisadiyyatının inkişafında kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın azad olmayan sahələrindən biridir və dövlət tərəfindən daha çox tənzimlənilir. Bu istiqamətdə dövlətin proqram-yönümlü dəstək alətləri xüsusilə önəmlidir (Tang və b. 2024). Kənd təsərrüfatına investisiya çatışmazlığı bir çox məsələləri həll edə bilər, o cümlədən: iqlim dəyişikliklərinin yaratdığı təhlükələr, düzgün olmayan resurs və xidmət təminatı, mövsümi və uzunmüddətli maliyyə tələbləri, əmlak hüquqlarının zəif bazası və siyasətin bazara zərərli müdaxilələridir (MacRae və b. 1990). Qlobal bazarda kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin sürətlə artması yerli aktorları və praktikləri maliyyə və risk idarəçiliyi sahəsində yeni mexanizmlər yaratmağa sövq edib. Biznes investorları kənd təsərrüfatı sahələrini dinamik və gəlirli hesab edirlər, çünki ərzaq sektorunda artan tendensiya bazarlarda perspektivli görünür (Khairullina və Yarkova 2019).

Dünya ÜDM-nin 90 faizini təşkil edən ölkələrdə ərzaq və kənd təsərrüfatı subsidiyaları son on beş il ərzində ÜDM-in 0,3–0,7 faizini təşkil edib. Hökumətlərin ərzaq və kənd təsərrüfatı sahəsinə verdiyi dəstəyin yarısından çoxu istehsalçı subsidiyalarına yönəldilir, yalnız dördü biri sahədə ictimai malların dəstəyinə ayrılır (FAO 2025). Qlobal ərzaq qiymətlərinin artmasına cavab olaraq bir çox hökumət fermer subsidiyalarını artırır. Subsidiyaların əsas məqsədi fermerlərin qarşılaşdığı məlumat və risk problemlərini azaltmaq ola bilər (Bai və b. 2022). Bu məqsədlərə ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması, idxaldan asılılığın azaldılması, qiymətlərin sabitləşdirilməsi, fermerlərin gəlirlərinin artırılması, kənd iqtisadiyyatının stimullaşdırılması və rəqabət qabiliyyətinin qorunması daxildir. Lakin bu məqsədlər subsidiyaların dizaynı zamanı qarşıdurma yarada bilər. Eyni zamanda, subsidiyalar seçicilərə təsir etdiyi üçün siyasi vasitə kimi də istifadə oluna bilər. Kənd təsərrüfatı istehsalçı subsidiyaları səmərəsiz və ətraf mühit üçün zərərli ola bilər. İstehsal xərclərini süni şəkildə azaltmaq və ya məhsul qiymətlərini yüksəltmək resursların düzgün paylanmamasına səbəb ola bilər. Məsələn, gübrənin gəlirlərinə dair məlumatın tam olmaması kimi bazar uğursuzluqlarını aradan qaldırmaqda uğursuz olduqda subsidiyalar iqtisadi itkilərə gətirib çıxara bilər. Subsidiyalar gübrənin həddindən artıq istifadəsinə səbəb olaraq uzun müddətdə həm ətraf mühitə, həm də kənd təsərrüfatına zərər verə bilər. Bundan əlavə, istehsalçı subsidiyaları maliyyə baxımından baha başa gələ bilər və eyni məqsədə çatmaq üçün digər sahələrdə və ya

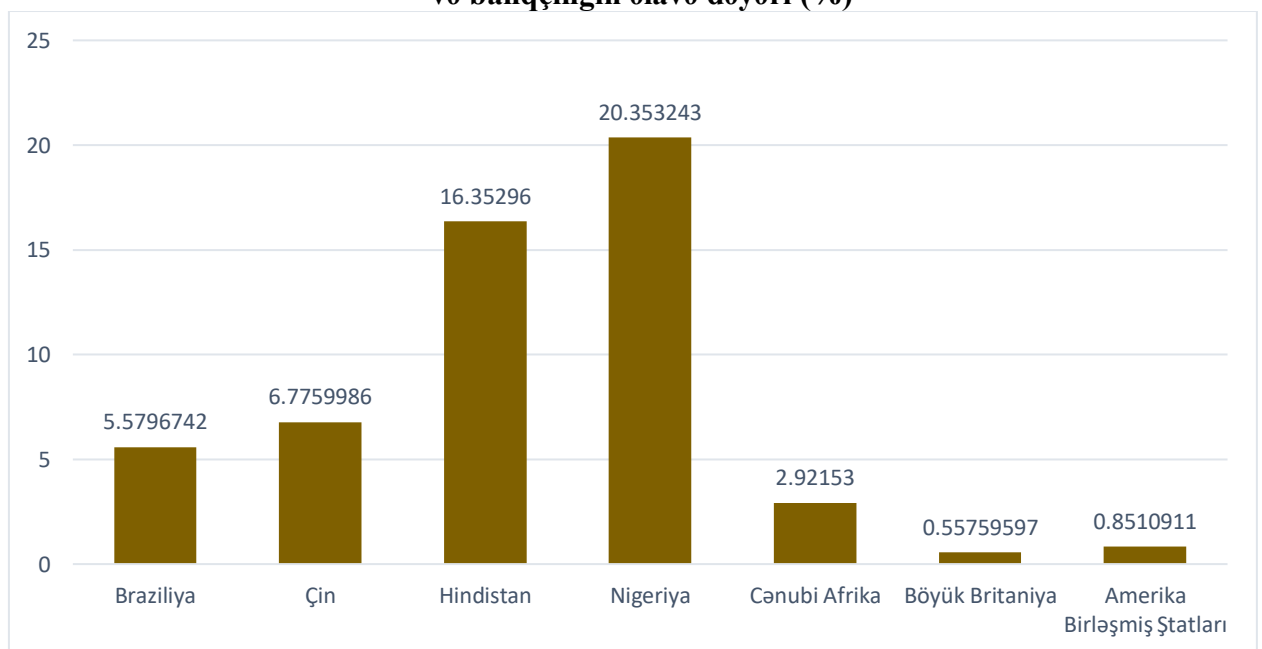
alternativ istifadə üsullarına nisbətən daha az səmərəli ola bilər. Subsidiyaların dizaynı və tətbiqi zamanı bir sıra çətinliklər onların səmərəliliyini azaldır. Dizayn və əməliyyat problemləri nəticəsində fermerlər subsidiyalı resurslardan gözlənilən məhsuldarlığı əldə edə bilmir. Bunlara girişlərin vaxtında çatdırılmaması, giriş paketlərinin məhsul növü, torpaq sahəsi və torpaq şəraitinə uyğunlaşdırılmaması daxildir. Həmçinin, düzgün hədəflənməmək, inzibati xərclərin yüksək olması və sızmalar da geniş yayılıb (Amaglobeli və b. 2024).

İstehsalçı subsidiyalarını hədəfləmək səmərəliliyi və ədaləti artırmaq, maliyyə xərclərini azaltmaq üçün faydalıdır. Giriş subsidiyaları məhsul qiyməti dəstəyindən daha yaxşı hədəflənə bilər. Lakin hədəfləmə bəzən digər məqsədlərlə ziddiyyət təşkil edə bilər. Məsələn, hədəfsiz proqramdan hədəflənmiş proqram keçid ərzaq təminatı məqsədinə uyğun ola bilər, amma kənd təsərrüfatının inkişafını təşviq etmə məqsədinə zidd gələ bilər. Hədəfləmə həm də proqram iştirakçıları arasında seçim tələb edir; məsələn, kiçik fermerlər daha çox ərzaq çatışmazlığı riski ilə üzləşir, amma inzibati xərclər də artır. Kənd təsərrüfatı subsidiyaları tətbiqi Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) qaydalarına uyğun olmalıdır. Bu qaydalara görə, ticarət və istehsalın pozulmasına səbəb olan təsirlər minimuma endirilməli və ÜTT limitlərini aşmamalıdır. Subsidiya tədbirləri şəffaf şəkildə həyata keçirilməli, yerli dəstək tədbirləri ÜTT-yə vaxtında bildirilə bilməlidir. Ölkələr ÜTT-də kənd təsərrüfatı islahatları üzrə danışıqlarda çoxşaxəli əməkdaşlığı dəstəkləməlidir, o cümlədən ərzaq təminatı məqsədilə yerli dəstək və ictimai ehtiyatlara dair yeni qaydaların hazırlanmasını təşviq etməlidir.

METODOLOGİYA

Bu tədqiqatın metodologiyası kənd təsərrüfatında subsidiya siyasətinin səmərəliliyini və təsir mexanizmlərini təhlil etməyə yönəlib. Metodoloji yanaşma kimi müqayisəli təhlil, statistik məlumatların analizi və sənəd əsaslı araşdırma üsullarından istifadə edilmişdir. Əsas məlumat mənbələri kimi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi, həmçinin beynəlxalq təşkilatların – Dünya Bankı, OECD və ÜTT-nin məlumat bazaları əsas götürülmüşdür. Araşdırmada 1990–2024-cü illər üzrə kənd təsərrüfatına ayrılan ÜDM payı, subsidiyaların növləri, tətbiq mexanizmləri və regional fərqlər müqayisə edilmişdir. Qrafiklər vasitəsilə dünya və Azərbaycan üzrə kənd təsərrüfatının iqtisadi payı və subsidiyalaşdırma səviyyələri vizuallaşdırılmışdır. Həmçinin normativ sənədlərin (qanun, sərəncam, qərar) təhlili vasitəsilə dövlətin hüquqi tənzimləmə mexanizmləri müəyyənləşdiriləcək və istiqamətlər qeyd ediləcəkdir.

Qrafik 1. 2024-cü ildə qlobal ÜDM-də kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılığın əlavə dəyəri (%)

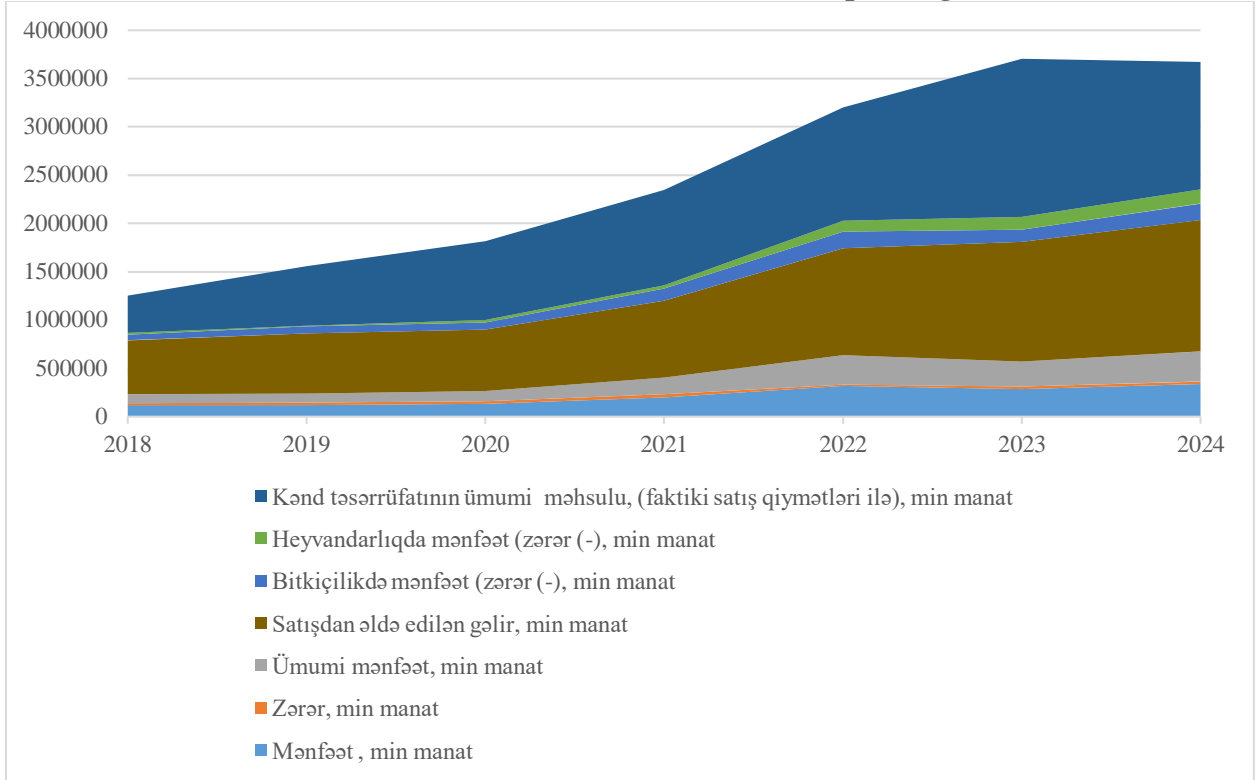

Mənbə: Our World in Data. (2025). Share of GDP from agriculture

Qrafik 1-də 2024-cü ildə qlobal ÜDM-də kənd təsərrüfatına yarılmış məbləğlər faizlə öz əksini tapmışdır. Qrafik də incələdikdə 37%-lə Nigeriya 1-ci, 30%-lə Hindistan 2-cidir. Növbəti hissədə isə Çin 12%-lə 3-cüdür. 2024-ci ilin məlumatına əsasən qrafikdə ən aşağı yeri Böyük Britaniya tutmaqdadır.

Azərbaycanda subsidiya siyasəti

Qrafik 1. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəriciləri

Mənbə: ARDSK, 2025

2018–2024-cü illər ərzində kənd təsərrüfatında mənfəət göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Ümumi mənfəət 2018-ci ildə 96,918 min manat olmuş, 2024-cü ildə isə 312,902 min manata çataraq təxminən 223% artım göstərmişdir. Zərər isə 2018-ci ilin 19,587 min manatından 2024-cü ildə 24,661 min manata yüksələrək 26% artım göstərmişdir, lakin nisbətən sabit qalıb. Satışdan əldə edilən gəlir 2018-ci ildə 558,807 min manat olub, 2024-cü ildə 1,360,698 min manata çataraq 143% artım müşahidə olunur. Bitkiçilikdə mənfəət 56,577 min manatdan 168,593 min manata yüksələrək 198% artım, heyvandarlıqda isə 19,048 min manatdan 149,089 min manata çataraq 682% artım müşahidə olunur, bu da heyvandarlıq sektorunun gəlirliliyində sürətli yüksəlişi göstərir. Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 2018-ci ildə 384,958 min manat olub, 2024-cü ildə 1,318,774 min manata çataraq 242% artım göstərmişdir. Bu statistika göstərir ki, kənd təsərrüfatında həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq üzrə gəlirlər artmaqda davam edir və sektor həm kommersiya, həm də qida təhlükəsizliyi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Bitki növü	Əkin növü / Şərt	Əkin əmsali	Əkin subsidiyası (manat/ha)
Çəltik	Əsas əkinlər	1,9	380
Çəltik	Təkrar əkinlər	0,6	120
Qarğıdalı	Əsas əkinlər (suvarma ilə)	1,45	290
Qarğıdalı	Əsas əkinlər (suvarsız)	1,15	230
Qarğıdalı	Təkrar əkinlər	0,6	120

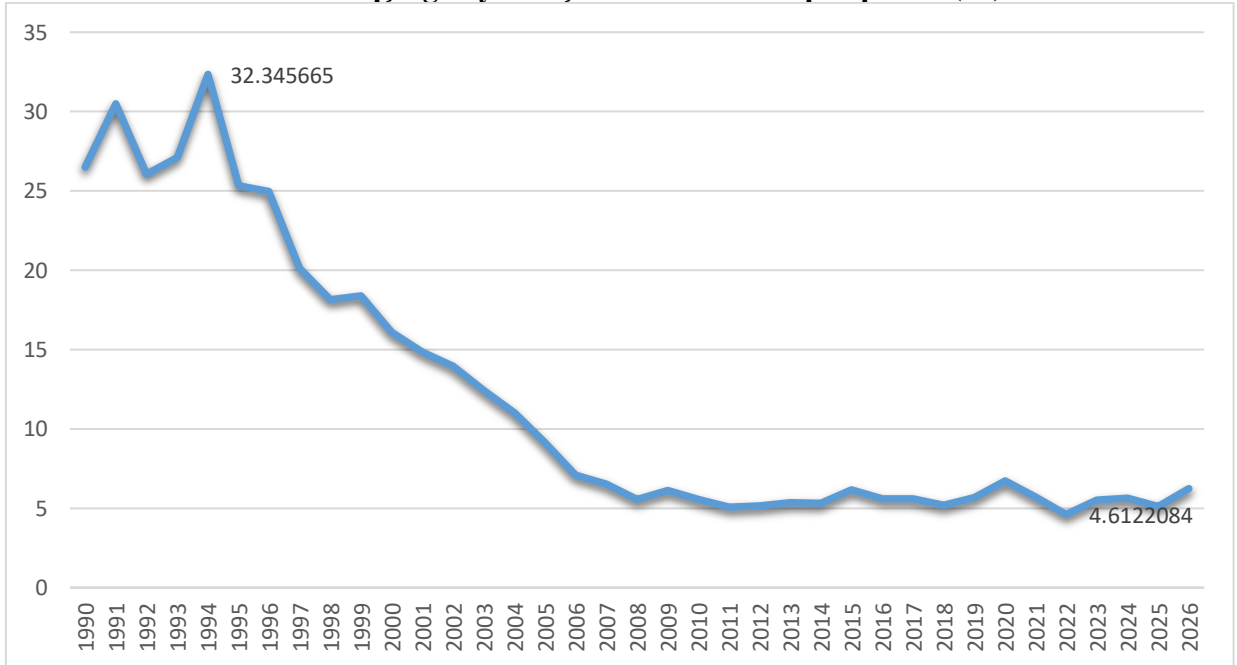
Darı	Əsas əkinlər (suvarma ilə)	1,45	290
Darı	Əsas əkinlər (suvarsız)	1,15	230
Darı	Təkrar əkinlər	0,6	120
Sorqo	Əsas əkinlər (suvarma ilə)	1,1	220
Sorqo	Əsas əkinlər (suvarsız)	0,8	160
Sorqo	Təkrar əkinlər	0,6	120
Digər dənli və paxlalılar (işğaldan azad edilmiş ərazilər)	Suvarma ilə	2,0	400
Digər dənli və paxlalılar (işğaldan azad edilmiş ərazilər)	Suvarsız	0,7	140
Digər dənli və paxlalılar (digər ərazilər)	Suvarma ilə	1,45	290
Digər dənli və paxlalılar (digər ərazilər)	Suvarsız	1,15	230
Yer fındığı	Suvarma ilə	1,4	280
Yer fındığı	Suvarsız	1,1	220
Zəfəran	-	2,2	440
Günəbaxan	Əsas əkinlər (suvarma ilə)	0,9	180
Günəbaxan	Əsas əkinlər (suvarsız)	0,6	120
Günəbaxan	Təkrar əkinlər	0,6	120
Kartof	Əsas əkinlər (suvarma ilə)	1,8	360
Kartof	Əsas əkinlər (suvarsız)	1,5	300
Kartof	Təkrar əkinlər	0,6	120
Tərəvəz	Suvarma ilə	1,55	310
Tərəvəz	Suvarsız	1,25	250
Bostan bitkiləri	Suvarma ilə	1,4	280
Bostan bitkiləri	Suvarsız	1,1	220
Yonca	Suvarma ilə	0,8	160
Yonca	Suvarsız	0,5	100
Digər bitkilər (pambıq, tütün, şəkər çuğunduru və soya istisna olmaqla)	Suvarma ilə	0,95	190
Digər bitkilər	Suvarsız	0,65	130
Üzüm	2024 sentyabr – 2025 may	40,0	8000
Üzüm	2021 sentyabr – 2025 may	3,5	700
Üzüm	2021 sentyabr əvvəl	1,25	250
Çay	2024 sentyabr – 2025 may (yağış suvarma)	60,0	12000
Çay	2019–2025 may	4,0	800
Çay	2019 əvvəl	1,25	250
Meyvə (intensiv bağlar)	2024 sentyabr – 2025 may	müxtəlif	müxtəlif
Giləmeyvə	2024 sentyabr – 2025 may (damcı suvarma)	müxtəlif	müxtəlif
Digər giləmeyvə sahələri	Suvarma ilə	1,55	310

Digər giləmeyvə sahələri	Suvarsız	1,25	250
Tarlagoruyucu bitkilər	2024 sentyabr – 2025 may	5,0	1000

Mənbə: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. 2024

Ümumilikdə əsas və təkrar əkinlər üzrə fərqlilik mövcuddur. Əsas əkinlər üçün əkin əmsalı 0,8–60 arasında dəyişir, subsidiyalar 100–12000 manat/ha aralığındadır. Suvarma ilə təmin olunmuş sahələr üçün əksər bitkilərdə subsidiyalar suvarsız sahələrdən 20–100% yüksəkdir. Məsələn, çəltikdə əsas əkin subsidiyası 380 manat/ha, təkrar əkin isə 120 manat/ha təşkil edir, bu da 68% azalma göstərir. Qarğıdalı, darı və sorqoda suvarma fərqi subsidiyalarda 25–40% səviyyəsindədir. Üzüm və çay bağları üçün xüsusi yüksək subsidiyalar nəzərdə tutulub: üzüm 2024–2025 illərdə 8000 manat/ha, çay isə 12000 manat/ha subsidiyaya malikdir, bu ümumi orta səviyyədən xeyli yüksəkdir. Meyvə və giləmeyvə bağları intensiv və damcı suvarma ilə dəstəklənir, subsidiyalar suvarma təminatına görə 20–50% fərqlənir. Tarlagoruyucu bitkilər isə 5 əmsalla 1000 manat/ha subsidiyaya malikdir. Ümumilikdə, əkin subsidiyalarının təxminən 60–70%-i əsas əkinlərə, 30–40%-i təkrar əkinlərə yönəldilir və suvarma sistemlərinin mövcudluğu subsidiyaların artmasında əsas amildir.

Qrafik 2. Azərbaycanca 1990–2024-cü illərdə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılığa ayrılmış ÜDM-in nisbəti proqnozla (%)

Mənbə: Our World in Data. (2025, sentyabr 8). Agriculture as a share of GDP.: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. 2025

Qrafik 2-də isə BVF, İƏİT və Dünya Bankından əldə edilən məlumatlara əsasən respublikamızın 1990 və 2024-cü illər arasında kənd təsərrüfatına ayrılmış ÜDM-i nisbəti qeyd edilmişdir. 2025 və 2026-cı illər isə proqnozla verilmişdir. Qrafikə diqqətlə analiz etdikdə ən yüksək faiz 1994-cü ildə 32.3%, ən aşağı faiz isə 2022-ci ildə 4.6% təşkil etmişdir (ARDSK. 2025).

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının səmərəli subsidiyalaşdırılması məqsədilə həyata keçirilən dövlət dəstəyi tədbirləri, sektorun dayanıqlı inkişafını təmin etmək və istehsalçıları stimullaşdırmaq məqsədini güdür. Bu tədbirlər, həmçinin kənd təsərrüfatının müasirləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin artırılması istiqamətində mühüm rol oynayır.

Vergi və gömrük güzəştləri

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qərarlarına əsasən, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində istifadə edilən əksər maşın və texniki vasitələr, o cümlədən traktorlar, suvarma qurğuları, torpağın hazırlanması və işlənməsi üçün katoklar, kənd təsərrüfatı bitkilərinin yığılması və ya döyülməsi üçün maşın və mexanizmlər, otbiçənlər, yumurta,

meyvə və ya digər kənd təsərrüfatı məhsullarının təmizlənməsi, sortlaşdırılması və ya çıxıdaş edilməsi üçün maşınlar, sağıcı qurğu və aparatları, südün emalı və təkrar emalı üçün avadanlıqlar, toxumların yetişdirilməsi üçün avadanlıqlar, quşçuluq üçün inkubatorlar və bruderlər, toxum, taxıl və paxlalı bitkilərin təmizlənməsi, çeşidlənməsi və ya kalibrovka edilməsi üçün maşınlar, unüyütmə sənayesi üçün avadanlıqlar və ya taxıl və quru paxlalıların emalı üçün avadanlıqlar idxal edilərkən idxal rüsumundan və əlavə dəyər vergisindən azaddırlar.

Güzəştli şərtlərlə damazlıq heyvanların lizinqi

Dövlət, fermerlərə damazlıq heyvanların güzəştli şərtlərlə lizinqini təklif edir. Bu, heyvandarlıq sahəsində istehsalın artırılması və keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədini güdür.

Dövlət dəstəyinə dair normativ sənədlər

Dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi üçün bir sıra normativ sənədlər mövcuddur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 avqust 2008-ci il tarixli sərəncamı, toxumçuluq haqqında qanun, vergi güzəşti haqqında qanun, sığortanın stimullaşdırılması haqqında qanun və digər normativ aktlar bu sahədəki hüquqi bazanı təşkil edir (Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. 2025).

Azərbaycanda kənd təsərrüfatında subsidiya siyasəti fermerlərin və tədarükçülərin davamlı fəaliyyətini təmin etmək, məhsul istehsalını stimullaşdırmaq və aqrar sahədə investisiyaların artırılmasını təmin etmək məqsədilə qurulmuşdur. Subsidiyalar dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına əvəzsiz maliyyə yardımı şəklində verilir. Bu siyasət, həmçinin kənd təsərrüfatı istehsal vasitələrinin alınması, məhsulun bazara çıxarılması və regionlar üzrə istehsalın balanslı inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Subsidiya sisteminin əsas elementlərindən biri “Subsidiya” informasiya sistemi (SİS)dir. Bu sistem elektron qaydada müraciətlərin qəbulunu, emalını və ödənişlərin həyata keçirilməsini təmin edir. Fermerlər və digər iştirakçılar SİS-də qeydiyyatdan keçərək subsidiyalara müraciət edə bilirlər. Fermerlər, tədarükçülər və təchizatçılar subsidiyaların alınması və istifadəsi ilə bağlı bütün məlumatları elektron sistem üzərindən təqdim etməlidirlər. Bu yanaşma subsidiyaların şəffaflığını və effektivliyini artırır. Subsidiya mexanizminin idarə olunması Aqrar Subsidiya Şurası vasitəsilə həyata keçirilir. Şura müxtəlif dövlət qurumlarının və fermer təşkilatlarının nümayəndələrindən ibarətdir və subsidiyaların verilməsi ilə bağlı qərarları qəbul edir. Şuranın qərarları əkin, məhsul və toxum subsidiyalarının tətbiqi üçün regionlar üzrə əmsalları, kvotaları və məhsul növlərini müəyyən edir. Bu mexanizm subsidiyaların ədalətli paylanmasını təmin etməklə yanaşı, yerli iqlim və istehsal şəraitinə uyğun olaraq dəstəyi hədəfləndirir. Bitkiçilik sahəsində əkin subsidiyaları fermerlərin istifadə etdiyi kənd təsərrüfatı vasitələrinin dəyərinin bir hissəsini əhatə edir. Məsələn, gübrə və biohumusun 70%-i subsidiyalar hesabına ödənilir, qalan hissəsi isə fermer tərəfindən qarşılır. Məhsul subsidiyaları isə fermerlər tərəfindən tədarükçülərə təhvil verilən bitkiçilik məhsulunun həcminə əsaslanaraq müəyyən edilir. Toxum subsidiyaları ölkədə istehsal edilmiş sertifikatlı toxum və tinglərin satışına görə hesablanır.

Beləliklə, subsidiyalar həm istehsal prosesini dəstəkləyir, həm də keyfiyyətli toxum və tinglərin istifadəsini təşviq edir. Heyvandarlıq sahəsində də subsidiyalar mühüm rol oynayır. Yerli heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması, yüksək məhsuldar genetik potensiala malik heyvanların artırılması və süni mayalanma xidmətləri üçün maliyyə yardımı verilir. Həmçinin, arıçılıq və barama istehsalı sahələrinə xüsusi subsidiyalar ayrılır. Bu yanaşma heyvandarlıq istehsalının keyfiyyətini artırmaq və məhsul həcmi yüksəltmək üçün vacibdir. Subsidiya prosesində şəffaflıq və səmərəlilik monitorinq və qiymətləndirmə tədbirləri ilə təmin olunur. Fermerlərin təqdim etdiyi məlumatlar çarpaz yoxlama, peyk müşahidəsi və yerində qiymətləndirmə üsulları ilə təsdiqlənir. Əkin sahələrinin həqiqi vəziyyəti ilə bəyan edilmiş məlumatlar arasında fərq aşkar edildikdə, ödənişlər buna uyğun tənzimlənir. Bu, subsidiyaların düzgün istifadə olunmasını və büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsini təmin edir. Fermerlərə subsidiyaların verilməsi zamanı istifadənin effektivliyi, bölgələr üzrə ədalətli paylanması və kənd təsərrüfatı məhsullarının artırılmasına yönəlik nəticələr diqqət mərkəzində saxlanılır. Subsidiyalar həm kiçik, həm də iri təsərrüfatların inkişafına töhfə verir və kənd təsərrüfatı sahəsində davamlı iqtisadi artımı təmin edir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı.2019).

Kənd təsərrüfatında səmərəli subsidiyalaşdırma siyasətinin formalaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasında konkret mexanizmlər tətbiq olunur. Bu mexanizmlər fermerlərin maliyyə dəstəyinə çıxışını asanlaşdırmaq, büdcə vəsaitlərinin şəffaf və səmərəli istifadəsini təmin etmək və müraciət prosesini elektronlaşdırmaq üzərində qurulub. Dövlət tərəfindən verilən subsidiyalar kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına yönəlir və fərqli sahələr üzrə müxtəlif növlərdə olur. Bitkiçilik sahəsində əkin subsidiyaları, məhsul subsidiyaları və toxum subsidiyaları fermerlərə və tədarükçülərə ayrılır. Əkin subsidiyası hər hektara görə verilən maliyyə dəstəyidir və torpaq sahəsinin ölçüsü, bitki növü və region üzrə müəyyən edilən əkin əmsalına əsasən hesablanır. Məhsul subsidiyası tədarükçülərə təhvil verilən məhsulun hər tonuna görə verilir, toxum subsidiyası isə ölkədə istehsal edilən sertifikatlı toxum və tinglərin satışına görə təyin olunur. Heyvandarlıq sahəsində isə heyvan, arı və barama subsidiyaları tətbiq edilir. Heyvan subsidiyası yeni doğulan sağlam buzov və balalara görə verilir, arı subsidiyası arı ailələrinin sayına əsaslanır, barama subsidiyası isə istehsal edilən yaş barama üçün müəyyən edilir. Subsidiyaların ödənilməsi prosesi elektron informasiya sistemləri vasitəsilə həyata keçirilir. Fermerlər və digər iştirakçılar bütün sənədlərini elektron şəkildə təqdim edir və ödənişlər avtomatlaşdırılmış qaydada həyata keçirilir. Subsidiya mexanizminin səmərəli işləməsi üçün monitoring və qiymətləndirmə tədbirləri aparılır. Fermerin təqdim etdiyi məlumatların düzgünlüyü yoxlanılır və hər hansı uyğunsuzluq aşkar edildikdə ödənişlər tənzimlənir. Bu tədbirlər həm subsidiya vəsaitlərinin düzgün istifadəsini təmin edir, həm də aqrar sahədə şəffaflıq və hesabatlılığı gücləndirir. Dövlət tərəfindən yaradılan bu sistem, həmçinin fermerlərin kredit və lizinq imkanlarına çıxışını asanlaşdırır və kənd təsərrüfatının davamlı inkişafını dəstəkləyir (E-Qanun:https://e-qanun.az/framework/42750?utm_source).

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafını dəstəkləmək məqsədilə dövlət subsidiyalaşdırma mexanizmi formalaşdırılmışdır. Bu mexanizm kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara maliyyə dəstəyi göstərməklə həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq sahələrinin inkişafını təşviq edir. Subsidiya kənd təsərrüfatı istehsalçısına dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına əvəzsiz verilən maliyyə yardımudur və fermerlərin istehsal xərclərinin bir hissəsini əvəz edir. Bitkiçilik sahəsində subsidiyalar əsasən əkin, məhsul və toxum subsidiyaları şəklində həyata keçirilir. Əkin subsidiyası fermerin torpaqda becərdiyi bitkilərin sahəsinə uyğun olaraq müəyyən olunur. Məbləğin hesablanmasında baza məbləği və əkin əmsalı nəzərə alınır. Fermerlərin istifadə etdiyi gübrə və biohumusun 70 faizi subsidiya hesabına ödənilir, qalan 30 faizi isə fermer tərəfindən təmin edilir.

Eyni zamanda, 50 hektardan çox sahədə əkin aparan kooperativlər üçün əkin subsidiyası 10 faiz artırılır. Məhsul subsidiyası isə fermerin məhsulunu tədarükçüyə təhvil verməsi əsasında hesablanır. Toxum subsidiyası isə sertifikatlı toxum və tinglərin satışına görə ödənilir və kvota sistemi ilə tənzimlənir. Heyvandarlıq sahəsində də dövlət dəstəyi mühüm rol oynayır. Hər sağlam buzova görə heyvan subsidiyası, hər arı ailəsinə görə arı subsidiyası və barama istehsalına görə barama subsidiyası müəyyən edilir. Subsidiya heyvanların genetik potensialını artırmaq, arıçılığı təşviq etmək və barama istehsalını dəstəkləmək məqsədi daşıyır. Süni mayalanma və embrion köçürməsi kimi xidmətlər yalnız sertifikatlı mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilir. Dövlət subsidiyalarının verilməsi və idarə olunması elektron sistemlər vasitəsilə həyata keçirilir. “Subsidiya” informasiya sistemi (SİS) və “Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi (EKTİS) bu prosesin şəffaf və səmərəli olmasını təmin edir. Fermerlər, tədarükçülər və təchizatçılar bütün müraciət və əməliyyatları sistem üzərindən həyata keçirirlər.

Sistem həmçinin subsidiya vəsaitlərinin düzgün istifadəsini monitoring etməyə imkan verir. Monitoring nəticəsində əkin və heyvandarlıq sahəsində göstərilən məlumatlar real vəziyyətlə müqayisə edilir. Əgər fermer məlumatları düzgün təqdim etməyibsə və ya subsidiya vəsaitini təyinatı üzrə istifadə etməyibsə, inzibati tədbirlər görülür və növbəti illərdə subsidiyalara çıxışı məhdudlaşdırılır (Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi.2025).

Azərbaycan Respublikası 2024-cü il üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının subsidiyalaşdırılması siyasətini yenidən müəyyən edib. Aqrar Subsidiya Şurası fermerlər üçün əkin və məhsul subsidiyalarını bitki növləri, əkin bölgələri və istehsal növünə görə müəyyən edib. Məqsəd, kənd

təsərrüfatında istehsalın artırılması, məhsuldarlığın yüksəldilməsi və fermerlərin iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır.

2024-cü il üçün əsas bitkilər üzrə əkin subsidiyaları fərqləndirilmişdir. Məsələn, çəltikdə əsas əkinlər üçün subsidiyanın məbləği 380 manat/ha, təkrar əkinlər üçün isə 100 manat/ha müəyyən edilib. Soya, qarğıdalı, darı və digər dənli bitkilərdə də subsidiyalar bitkinin növünə və əkin növünə görə dəyişir. Günəbaxan, kartof və tərəvəz kimi məhsullarda da əsas və təkrar əkinlər üzrə fərqli məbləğlər tətbiq olunur. Meyvə və giləmeyvə bağları üçün xüsusi subsidiyalar nəzərdə tutulub. Bu bağlarda damcı suvarma sistemi ilə təmin olunmuş intensiv bağlar daha yüksək subsidiyaya malikdir.

Məsələn, limon bağları üçün 11 600 manat, naringi və portağal bağları üçün 9 600 manat, intensiv fındıq bağları üçün isə 5 000 manat/ha əkin subsidiyası ödəniləcək. Kivi və moruq bağları da damcı suvarma sistemi ilə təmin olunubsa, subsidiyalar müvafiq olaraq 9 600 və 3 200 manat/ha təşkil edir. Bu subsidiyaların alınması üçün bağların sığortalanması zəruridir. Subsidiyalaşdırmada region fərqləri də nəzərə alınır. Məsələn, çəltik üzrə subsidiyalar yalnız müəyyən rayonlara şamil edilir. Fındıq, çay, limon, kinkan, naringi və portağal üçün də əkin əmsalları konkret rayonlarla bağlıdır. Bu yanaşma səmərəli resurs bölgüsünü təmin edir və fermerləri məhsuldarlığı artırmağa təşviq edir. Buğda istehsalı üçün də müasir suvarma sistemləri tətbiq olunan təsərrüfatlarda hər ton üçün 100 manat məbləğində subsidiyalar müəyyən edilib. Məhsul subsidiyaları həm fermerlərin gəlirlərini təmin edir, həm də ərzaq təhlükəsizliyini gücləndirir (Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi.2023).

Beləliklə, yuxarıda Azərbaycan Respublikasında subsidiya mexanizmlərinin və eləcə də, subsidiya əmsallarının, verilmə şərtlərinin, hesablanma qaydasının və digər elementlərin tətbiq və icra mexanizmlərini müqayisə edildi. Bundan əlavə Aqrar Subsidiya Şurasının tərəfindən 2024-cü ilin əmsallarının ümumiləşdirilərək vurğulanmış aşağıda kənd təsərrüfatında subsidiyalaşdırma siyasətini istiqamətləri mövcud islahatlar əsasında ümumiləşdirilərək qeyd edilmişdir:

- əkin və məhsul subsidiyalarının təyini və fərqləndirilməsi;
- region fərqlərinin nəzərə alınması;
- müasir texnologiyaların tətbiqi və intensiv bağların dəstəklənməsi;
- toxum və ting subsidiyalarının həcmində artırılması;
- heyvandarlıq sahəsinin dəstəklənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;
- gömrük və vergi güzəştlərinin həcmində artırılması;
- elektron idarəetmə və şəffaflıq prinsipinin təkmilləşdirilməsi;
- idarəetmə və monitorinq mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
- davamlı inkişaf və regional siyasətlə inteqrasiya.

Məqsəd kənd təsərrüfatında davamlı iqtisadi artımı təmin etmək və istehsalçıları stimullaşdırmaqdır.

NƏTİCƏ

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı subsidiyaları qlobal və milli səviyyədə iqtisadi və sosial sabitliyin qorunmasında mühüm rol oynayır. Dünya üzrə ÜDM-in 0,3–0,7 faizi bu sahəyə yönəldilir və əsas hissə istehsalçı subsidiyalarına ayrılır. Azərbaycanda da subsidiya siyasəti kənd təsərrüfatının davamlı inkişafını, məhsuldarlığın artımını və fermerlərin gəlirlərini yüksəltməyi hədəfləyir. Dövlət dəstəyi əkin, məhsul, toxum və heyvandarlıq subsidiyaları vasitəsilə həyata keçirilir. Bu subsidiyalar fermerlərə maliyyə yükünü azaltmaq, istehsalı stimullaşdırmaq və keyfiyyətli məhsul istehsalını təşviq etmək üçün vacibdir. Eyni zamanda, elektron idarəetmə sistemləri (SİS və EKTİS) şəffaflığı və səmərəliliyi artırır. Qrafiklər göstərir ki, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı ÜDM-də payı 1994-cü ildə 32,3%-dən 2022-ci ildə 4,6%-ə qədər azalıb, lakin gələcək illərdə bu payın 2025–2026-cı illərdə sabitləşəcəyi proqnozlaşdırılır. Bu da kənd təsərrüfatı islahatlarının və subsidiya mexanizmlərinin təsirini göstərir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi. (s.a.). Agentliyin fəaliyyəti / əsas istiqamətlər. https://akia.gov.az/az/content/10.html?utm_source

2. Amaglobeli, D., Benson, T., & Mogue, M.T. (2024). Agricultural producer subsidies: Navigating challenges and policy considerations. International Monetary Fund.).
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı. (2019, 27 iyun). Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının subsidiyalaşdırılması qaydası.
https://president.az/az/articles/view/33663?utm_source
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2025). Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq URL:<https://www.stat.gov.az/source/agriculture/>
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2025, 4 sentyabr). Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/?lang=az>
6. Bai, J., Wang, Y., & Sun, W. (2022). Exploring the role of agricultural subsidy policies for sustainable agriculture Based on Chinese agricultural big data. Sustainable Energy Technologies and Assessments, 53, 102473
7. E-Qanun. (s.a.). Çərçivə sənəd / norma (Framework No. 42750). https://e-qanun.az/framework/42750?utm_source
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2025). The State of Food and Agriculture [Flagship publication]. <https://www.fao.org/publications/fao-flagship-publications/the-state-of-food-and-agriculture/en>
9. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. (2024, 6 sentyabr). Aqrar Subsidiya Şurası 2024-cü il üçün subsidiya əmsalları. https://www.agro.gov.az/az/news/06.09.2023?utm_source
10. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. (s.a.). Dövlət dəstəyi. <https://www.agro.gov.az/az/doevlet-desteyi>
11. Khairullina, O.I., & Yarkova, T.M. (2019). Program-target instruments of the mechanism of state support for agriculture. Amazonia Investiga, 8(19), 416-423.
12. MacRae, R.J., Hill, S.B., Henning, J., & Bentley, A.J. (1990). Policies, programs, and regulations to support the transition to sustainable agriculture in Canada. American Journal of Alternative Agriculture, 5(2), 76-92.
13. Our World in Data. (2025). Share of GDP from agriculture. Data adapted from National statistical organizations and central banks, OECD national accounts, and World Bank staff estimates. Retrieved from <https://ourworldindata.org/grapher/agriculture-share-gdp>
14. Tang, Y., Liao, H., Wu, Y., & Lei, G. (2024). Unravelling the bidirectional impact of Chinese agricultural subsidy policy on agricultural efficiency and farmers' income through panel data analysis. Agricultural Economics/Zemědělská Ekonomika, 70(4).

V.Y.Asgarov

PhD student, Azerbaijan State University of Economics

Directions for the formation of an effective subsidy policy in agriculture

Abstract

This study examines the economic and institutional impact mechanisms of state subsidy policy in the agricultural sector. It is known that agriculture is one of the most regulated and supported areas by the state in a market economy. The purpose of subsidies is to reduce farmers' production costs, ensure food security, and maintain socio-economic stability in the regions. The study analyzed the share of agriculture in GDP in Azerbaijan during 1990–2024, the state of agriculture in the global context, subsidy coefficients by crop species, economic indicators of agricultural enterprises, the phased development of subsidy policy, and the regulatory and legal framework. State support instruments such as seed, fertilizer, fuel, product, and livestock subsidies were compared in terms of efficiency. The results of the study show that the introduction of electronic subsidy systems (EKTIS) increased transparency, optimized the allocation of resources, and had a positive impact on farmers' profitability.

Keywords: *agriculture, subsidy mechanisms, subsidy policy, subsidy coefficient, subsidy norms.*

